

İskoçyalı Tüccar Thomas Macgill'in 1804 yılındaki Kuşadası İzlenimleri

Kitabın Künyesi

Kitabın Adı : "Travels in Turkey, Italy and Russia During the Years 1803, 1804, 1805 and 1806"(Cilt 1)

Yazar : Thomas Macgill

Yayınevi : John Murray-Archibald Constable, Londra

Kitabın basım tarihi: 1808

Pek çok düşünür batı biliminin ardında yeni icatların yapılmasının yanında dünyayı keşfetme tutkusuyla hareket eden gezginlerin önemli bir payı olduğunu ortaya koymuştur. Çünkü bilimsel şüphecilik ve buna dayalı araştırmaların çoğunun cevabı gezginler tarafından dünyanın en ücra köşelerinde umulmadık zamanlarda bulunmuş ve bulunan her husus kendi ülkelerinde bilimsel çalışmalarda kullanılmıştır. Aynı gezginler, yapmış oldukları seyahatlerde yaptıkları gözlemleri ülkelere taşımış, ülkelerindeki bilime yaptıkları katkılar yanında ülkelerinin zenginleşmelerinin de kapılarını açmıştır. Bu sayımızda yayınlayacağımız Thomas Macgill'in Türkiye seyahati bu katkıyı adeta somut bir hale getirmiştir. Örneğin Thomas Macgill Türkiye'ye seyahatinde haşhaş tarımını incelemiş, elde edilen afyonun ne kadar ilkel olarak kullanıldığını belirlemiştir. Seyahati esnasında Sultan IIIncü Selim'den kopardığı imtiyazla İngiltere'ye afyon ihracını sağlamış; İngiltere daha önce Hindistan ve Burma'dan getirttiği afyondan daha kaliteli Türk afyonunu bilimsel çalışmalarla güçlü ağrıkesiciler haline getirerek tıbbın hizmetine sunmuştur. Daha sonraki yıllarda Türkiye'den ithal edilen ham afyon İngiltere'de işlenerek tıbbi ağrı kesici haline getirilmiş, yüksek fiyatlarla yine Osmanlı Devletine satılarak İngiltere'nin zenginleşmesine katkı sağlamıştır. Thomas Macgill Türkiye seyahatinde işte bu işlevi çok iyi yerine getirmiştir. Ticari değer olarak gördüğü her hususla ilgilenerken bir rapor halinde İngiliz Hükümeti'ne sunmuştur. Bir diğer çarpıcı örnekte Türkiye'de yabancıların ticaret yapması için nelere dikkat etmesi gerektiğine dair gözlemlerdir. Mesela, bizim bölgemizdeki seyahati esnasında Efes bölgesine geldiğinde Karaosmanoğlu adında bölgenin etkili bir kişisiyle tanışmıştır. Karaosmanoğlu'nun elde edilmesi halinde İngiltere'nin Menderes Vadisi'ndeki tarım ürünlerini daha güvenli olarak Kuşadası'na veya İzmir'e sevk edebileceğini, zira bölgedeki eşkıyaya karşı Karaosmanoğlu'nun önemli bir müttefik olabileceğini söylemiştir. Macgill'in ülkemize yönelik anlatımlarında ülkemizi aşırı bir küçümseyiş içinde olduğu hissedilecektir. Anlatımlarını aşırı bir kendini beğenmişlik ve ukalalık olarak görmek yerine gözlemlerini tamamen gerçekçilik üzerine kurması olarak da açıklayabiliriz. Diğer yandan Macgill'in zengin bir aileye mensup olması gibi bazı nedenlerin çevresini küçümseyerek görmesinde etkili olmuştur da diyebiliriz. Thomas Macgill'in biyografisi üzerinde kapsamlı bir kayıt bulmak neredeyse imkânsızdır. Ne internet ortamında, ne de Britannica gibi kapsamlı başvuru kaynağında Thomas Macgill hakkında tek bir satır yok.

Bu nedenle İskoçya'nın Glasgow kentindeki birçok kütüphaneye veya bu konuda bilgi alabileceğim yerlere internet ortamından başvurduğum. Thomas Macgill ile ilgili sadece iki adresten kısacık bilgiler alabildim. Macgill'in biyografisini bana gelen bu iletilerden yararlanarak size aktaracağım. Thomas Macgill, 1779'da İskoçya'nın Glasgow kentinde doğmuştur. Kendisi gemi inşa tersaneleri bulunan köklü bir ailesine mensuptur. Stevenson Macgill adındaki amcasının Hıristiyan teolojisi konusunda İskoçya'da sözü dinlenir bir kişi olduğu ve Hıristiyanlık üzerine çeşitli eserleri olduğuna dair bilgi vardır.

Macgill ailesinin servetini genç yaşlarda yönetmeye başladı. Zekâsı sayesinde kısa sürede Glasgow'un önemli tüccarlarından biri haline geldi. Glasgow'daki tüccar arkadaşlarıyla yeni hammadde kaynakları bulmak ve bunları İngiltere'ye getirmek, bu kaynakları işledikten sonra tekrar aynı ülkelere satmak amacıyla bir geziye çıkmaya karar verdi. Bu nedenle Thomas Macgill bir seyyahattan ziyade, bir tüccardır. Gezisinin ana maksadı da ticari kaygılardır.

Macgill, 1803 yılında gemiyle İskoçya'nın Glasgow kentinden yola çıkarak İtalya ve Ege Adalarını dolaştıktan sonra İzmir'e gelmiştir. İzmir'den İstanbul istikametine doğru karayoluyla hareket ederek yolu üzerindeki yerlerin hammaddeleri, üretimleri, üretim teknikleri, halkın ihtiyaçları, gelenek ve görenekleri, eğitim durumları gibi konularda gözlemlerde bulunmuştur. Tüccar arkadaşlarıyla İstanbul'a varınca, İngiliz Büyükelçisi'nin de yardımlarıyla Padişah III. Selim'in huzuruna çıkmıştır. Padişah'tan bazı ürünlerin İngiltere'ye ihraç edilmesi konusunda bir takım imtiyazlar koparmıştır. Daha sonra Macgill tekrar İzmir'e geri dönmüştür. Dönüşünü müteakip Efes, Kuşadası bölgesine gelmiştir. Bölgemizdeki incelemelerinden sonra tekrar İstanbul'a gitmiş ve buradan da Rusya'ya geçerek, Rusya'nın Karadeniz kıyılarındaki limanlarında ticari bir bakış açısıyla incelemelerde bulunmuştur. Seyahatini tamamladıktan sonra 1806 yılında Rusya'dan deniz yoluyla İngiltere'ye geri dönmüştür. Thomas Macgill İngiltere'ye döndükten sonra bu gözlemlerini bir rapor halinde İngiltere Hükümetine sunmuştur. Aynı raporu 1808 yılında "**Travels in Turkey, Italy and Russia During the Years 1803, 1804, 1805 and 1806**" –(1803, 1804, 1805 ve 1806 yıllarındaki Türkiye, İtalya ve Rusya Seyahatleri) adıyla 2 cilt halinde kitaplaştırmıştır. Thomas Macgill bu seyahatnamesini edebi ve akıcı bir üslupla yazdığı için geniş bir ilgi çekmiştir. Dolayısıyla çok sayıdaki insan tarafından okunmuştur. Bunun üzerine çevresinin baskısıyla Tunus'a yeni bir seyahate çıkmıştır. Bu seyahatteki gözlemlerini de 1811 yılında "**An Account of Tunis: Of Its Government, Manners, Customs, and Antiquities**" adıyla kitaplaştırmıştır. Son seyahatini ise Malta'ya yapıp bunu da 1839 yılında "**A Hand Book, or Guide, for Strangers Visiting Malta**" adıyla okurlarıyla buluşturmuştur. Bunun dışında Thomas Macgill'in biyografisi hakkında bir bilgiye ulaşamadım. Macgill, Kuşadası'na yaptığı seyahati **1803, 1804, 1805 ve 1806 yıllarındaki Türkiye, İtalya ve Rusya Seyahatleri** kitabının birinci cildindeki "**12nci Mektup**'ta" anlatıyor. Thomas Macgill'in 1804 yılında Selçuk üzerinden Kuşadası'na geliyor. O zamanki "**Scala Nuova**" adıyla bilinen Kuşadası gözlemlerini aşağıda koyu renk satırlarda sizlere sunuyorum. Açık renkli yazılar ise benim yorumlarım.

“Karanlık bastırdıktan sonra akşam yemeği yemek için kulübemize geri döndük. Sabahın erken saatlerinde atlarımızın üzerinde Scala Nuova’ya gitmek için hazırдық. Atla sadece birkaç saatlik uzaklıktaki Scala Nuova’ya doğru yola koyulduk. Scala Nuova’ya giden yol, müthiş büyüleyici güzelliği olan dağlar ve vadiler arasından geçer. Gidiş yolu üzerindeki bu vadilerden birinin ortasına yakın bir yerde çok derin bir su kuyusu ve kuyuya bitişik granitten su yalağı gördük. Türkiye’de su tulumbası kullanımı çok az, Türkler, bunun yerine ipe bağlı bir kovanın kuyuya sarkıtılarak yukarı çekilmesi veya kuyunun kenarındaki bir kaldıracın ucuna bağlanmış kovanın kuyuya sarkıtılması ile kuyudan su çıkartmaktadırlar. Durumu itiraf etmemiz gerekirse, Türklerin abdest almak için kullandığı şadırvanlar temizlik için gerçekten çok kullanışlı. Çünkü Onların dininin emirlerinden biri de abdestin akan su ile alınacağı konusudur. Şadırvanlar da bunun için çok uygun. Bu nedenle, şadırvanlar Türkiye’nin dört bir yanında bolca bulunmaktadır. Her şadırvanın yanı başında ibadet edilmesi için gerekli olan yerler vardır. Zaten şadırvanların birçoğunun üzerinde dualar yazılıdır. Sanırım, bu güzel ağaçlıklı yeşil vadideki küçük havuzda Aziz John pek çok Hıristiyan’ı vaftiz etmiştir. Bu vaftiz görüntülerinin siyah granit üzerine rölyef ve yazıt haline getirildiğini eski kayıtlardan biliyorduk; ancak bu bölgeye gelen Hıristiyan seyyahlar meraklarından dolayı bunun parçalarını aldıkları için tamamını gösteren bir rölyefe veya yazıtta rastlayamadık.”

Macgill’in bahsettiği bölge şimdiki adıyla Arvalya mitolojik adıyla Ortygia denilen Kuşadası-Selçuk yolu üzerindeki Orman Kampından Efes’e doğru uzanan vadidir. Demek ki, eski kaynaklarda burada bir vaftiz havuzundan bahsediliyorsa burada büyük olasılıkla bir de kilise olması gerekir. Macgill devam ederek: *“Bunun yanında Türkiye’nin her tarafında devamlı akan çeşmeler vardır. Bu çeşmelerin her birinin altında hayvanların sulanması için yalaklar bulunmaktadır. Bu yalakların bir kısmı eski lahitlerden yapılmıştır. Ancak bunların birçoğu kırılmış ve üzerindeki yazıtlar “barbar” Türkler tarafından tahrip edilmiştir.”* Yaşlı Kuşadalılar bilir. Kuşadası’ndaki pek çok çeşmenin yalağı yakın zamana kadar çevreden bulunmuş antik lahit veya benzeri antik eserlerdendi. Daha sonra bunlar bir bir ortadan kayboldu.(!) Büyük olasılıkla necip devletimizin müze yetkilileri bunları tek tek toplamış koruma altına almıştır. Macgill’in Türklere kendini beğenmişlik edasıyla barbar sıfatını kullanması Macgill’in Türklere bakışındaki önyargısı ve saygısızlığının bir göstergesi gibidir. Daha sonra devam ediyor. *“En sonunda Scala Nuova’ya vardık. Scala Nouva, İyonya Denizinde küçük bir liman kentidir. Her yıl birçok gemi buradan yükleme yapmaktadır. Başlıca ihraç maddesi hububattır. Ancak buradaki Ağa’ya bahşiş verildiği takdirde kaçak mallarda gönderebilirsiniz. Buradan Mısır’ın İskenderiye limanına ve Malta’ya üstün kaliteli fasulye de gönderilmektedir.”* Bundan iki yıl önce Tapu Dairelerindeki rüşvet olayları üzerine zamanının Bayındırlık Bakanı rüşveti *“Alınan rüşvet değil, bahşiştir. Vatandaş ev veya arazi sahibi olmanın sevincinden ne yapacağını bilemiyor, bahşiş vererek bunu ifade ediyor.”* demişti ya, demek ki bu bahşiş olayı bundan 200 yıl önce de varmış. O zaman ki adı da *“rüşvet”* değil, gerçekten *“bahşişmiş”!*.. Gözlemlere kaldığı yerden devam edelim.

“Biz Scala Nuova’yı eğlenceli bulmadık. Kent, iki dağ arasına birkaç mahalleden ibarettir. Evlerin tamamına yakınında yoksulluğun izlerini görmek mümkündür. İnşaatları vasat bir şekilde yapılmıştır. Kentin sakinleri Türkler, Hıristiyanlar, Yahudilerdir. Ancak kentin tamamına yakını çok misafirperverdir.

Biz İzmir'den yola çıkmadan önce buradaki konsolosumuza geleceğimizi bildirmiştik. Bu nedenle bizim konsolosumuz Rum Piskoposuyla birlikte bir kervansarayda hazırlık yapmıştı. Zaten konaklayacağımız kervansaray burada eğlenebileceğimiz tek yerdi. Biz bütün bunlara rağmen meğerse salgın hastalıkların cirit attığı bir kervansaraya gitmişiz. Bütün bunlara rağmen kervansarayı dolaştık. Kervansaray çok büyük kare şeklinde bir binaydı. Üst katı yabancı konukların konakladığı, alt katı ise ahır olarak kullanılıyordu. Temizlikten tamamen uzak bir yerdi. Her türden binlerce haşarat sürüler halinde dolaşıyordu. Bir de bunlara sivrisinekleri eklerseniz durumun vahametini anlarsınız. Kervansarayın ortasındaki havuz sivrisineklerin üreme yeri idi.[1] Bizim kalacağımız Başpiskoposun sevimli malikânesi ise bu binaya dayanmış küçük bir mutfığa sahip bir binaydı. Odanın mobilyası ise odanın üç tarafını kuşatan geniş bir Türk sofasından[2] ibaretti. Ama bunun üzerinde kesinlikle zevkten daha çok acı çekerdik; bundan dolayı biz sofanın odadan çıkartılmasını istedik. Kendi şiltelerimizin üzerinde oturacaktık. Piskoposun evinde kaldığımız odanın duvarları Meryem Ana ile bazı Azizleri temsil eden kötü yapılmış duvar tasvirleriyle kaplıydı. İçeride yanan lamba bu tasvirleri olduğundan daha iyi göstermesine rağmen, resimler kötü olduğunu her halinden belli ediyordu. Yunan Kiliselerinde kullanılan klasik boyama üslubuna göre altın yaldız üzerine böyle basit bir resim yapılmasını biliyorduk, ancak buradaki bunların hiçbirine uymayan bir basitlik ve sefillik diyebileceğimiz bir üslup göze çarpıyordu. Aziz Meryem'in, Büyük Kurtarıcının, Havarilerin ve daha sonraki dönemlerde yaşamış Azizlerin böyle perişan bir şekilde tasvir edilmesi bizi ziyadesiyle üzmüştü.” Thomas Macgill'in Kuşadası'na geldiği 1804 yılında O'nu misafir eden Efes Başpiskoposu Dionsius III'tür. Kendisi aşırı Yunan Milliyetçisi olması ve Aya Yorgo Katedralini fitne yuvasına dönüştürmesinden dolayı 1821 yılında Osmanlı Devleti tarafından Kuşadası'nda başı kılıçla kesilerek idam edilmiştir. Bunu da kısa bir not olarak belirtelim. Yazar devam ediyor.

“Konsolosumuz burada kendisinin Jüstinyen[3] soyundan geldiğini iddia etti. Kendisinin büyük öğretmen adamı olduğunu Hıristiyan teolojisi konusunda Padova'da[4] eğitim aldığını söyledi. Biz, Zanteli[5] olan bu konsolosun cehaletini merak ettiğimiz için, O'nun bilgiçlik taslamasından dolayı kendimizce eğleniyorduk. Fransızları, Ragusanları[6], Napolitenleri[7] ve Rusları temsil ettiğini iddia eden gerçekte okuma yazması bile olmayan bu adamın tavırlarını izlemekten vaktin nasıl geçtiğini anlayamamıştık. Escalapius'un[8] mesleğini uygulamaya çalışan konsolosun önerileri; O'nun reçeteleri ile zehirlenme riskini ortadan kaldırmaya benziyordu. Konsolos tam bir fenomendi. Burada görev yapan farklı milletlerden konsolosların maaşları nispeten düşüktü. Onların başlıca avantajları ticaret yapma izinleriydi. Ayrıca temsilcisi buldukları tüccarların ticari faaliyetlerinde Türklerin adaletsizlik yapmalarını önleyerek de hatırı sayılır ücretler alıyorlardı. Scala Nuova'da bir gün geçirdikten sonra, atlarımıza binerek Smyrna yoluna koyulduk. “ Thomas Macgill'in 1804 yılındaki Kuşadası izlenimleri burada sona eriyor. Kuşadası seyahati ile ilgili akıllarda iki husus iz bırakıyor. Birincisi kentin özellikle Kervansaray'ın aşırı pis ve kötü durumda olması; ikincisi de 1084 yılında Kuşadası Ağasına “bahşiş” vererek istedikleri malın kolayca ülke dışına kolaylıkla çıkarılabilmesi. İsterseniz 2012 yılında deniz kenarında şöylece bir dolaşın, elinizde çöpe atmanız gereken bir şeyiniz olsun. Yürüyün kilometrelerce bunu atabileceğiniz çöp kutusu var mı, görürsünüz? O nedenle herkes elindekini sokaklara atıyor.

Bahşiş meselesine gelince, değişen nelerin olup olmadığını okurlarımızın takdirine bırakıyorum. Demek ki 1804 yılından 2012 yılına gelinceye kadar pek fazla bir şey de değişmemiş. Ben Thomas Macgill'i ilk okumaya başladığında adamı Türk düşmanı ve önyargılı sanıyordum; okuduktan sonra düşündükçe pek de öyle olmadığını anladım.

Kaynak : Sedat Onar KUYETA Yerel Tarih Dergisi 2012 Şubat ayı

[1] Söz konusu yapı Öküz Mehmet Paşa Kervansarayı olarak bilinen o zamanki adıyla Kurşunlu Handır.

[2] Yazar burada divandan bahsediyor.

[3] Ortodoksluğun en güçlü dönemini yaşadığı Bizans İmparatoru Jüstinyen(482-565) Ayasofya'yı yaptıran Bizans hükümdarı olduğu için Ortodokslarca aziz kabul edilir.

[4] İtalya'da Venedik yakınlarında bir kent.

[5] İyonya Denzinde bir Yunan adası.

[6] 14ncü yüzyılda şimdiki Hırvatistan'ın bulunduğu Dalmaçya kıyılarında kurulmuş Hırvat kökenlilerin yaşadığı, kısa ömürlü bir cumhuriyet

[7] Bugünkü Sicilya'da 17nci yüzyılda kurulmuş Napoli'nin başkent olduğu bir cumhuriyet.

[8] Eski Roma ve Yunan'da hekimlik tanrısı.

[8] Eski Roma ve Yunan'da hekimlik tanrısı.